

VARIA

Bibliopolium

Gyalui Farkas: *Emlékirataim (1914–1921)*.

Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az előszót írta Sas Péter.

Művelődés Egyesület, Kolozsvár 2013. 487 old. ISBN 978-973-7993-67-0

A május végi könyvnapok alkalmával került bemutatásra Gyalui Farkas emlékirat-kötete, éppen a benne megörökített események kezdetének százados évfordulóján. Ha valaki arra kíváncsi, hogy a kolozsváriak miként élték meg a világháború kitörését és az azt követő éveket, milyen volt a városban a hatalomváltás, hogyan rendezkedett be a román uralom, az szinte napi részletességgel értesülhet az eseményekről ebből a kötetből. Szerzője akkoriban már közismert személyisége Kolozsvárnak és főleg az egyetemi életnek. Könyvtárigazgató és jó

tollú újságíró, a Magyar Távirati Iroda helyi tudósítója, akinek rálátása van nemcsak a polgári élet, hanem a közélet történéseire is. Bejáratos a kormánybiztosi hivatalba, első kézből kapja a híreket.

A szerző 1866 novemberében született Gyaluban, és a kolozsvári Református Kollégiumban kapott életre szóló elveket és világnézetet. Már érettségiző korában írni kezdett a helyi lapokba, s Petelei István útmutatásainak köszönhetően a *Kolozsvári Közöny* munkatársaként vált jó tollú újságíróvá. Közben a pesti egyetemen is tanult egy évig orvostudományokat, azonban a könyv és a sajtó vonzotta.

A kolozsvári egyetemen 1891-ben szerzett magyar és francia szakirányú bölcsészeti doktorátust. Még abban az évben könyvtárstíztte nevezték ki a kolozsvári Egyetemi Könyvtárhoz. Ekkoriban változtatta Mendel családnévét Gyaluira. A cikkíráshoz és szépírodalomhoz sem lett hűtlen, de ezután inkább könyvtártudománnyal foglalkozott. 1892–1902 között sajtó alá rendezte a könyvtár szakcímjegyzékét. 1901-ben pedig – elsőként Magyarországon – a könyvtári tudományokból magántanárrá habilitálták. Ettől kezdve a hatalomváltásig évente meghirdette könyvtártani kurzusát, amelyre szép számú hallgató jelentkezett. 1911-ben rendkívüli tanári cím-

Gyalui Farkas (Szopos Sándor rajza)

mel ismerték el oktatói munkásságát. A századfordulón minisztériumi támogatással a külföldi nagy könyvtárak felépítését, berendezését tanulmányozza, tapasztalatait az Egyetemi Könyvtár 1907-ben emelt új épületének a megtervezésénél hasznosítják. 1911-ben Erdélyi Pál főigazgató mellett ő is megkapja az igazgatói címet, s a könyvtár tulajdonképpen vezetése – az állandóan távol lévő Erdélyi mellett – főleg rá hárul. Magánélete is szépen alakul: 1893-ban egy gazdag budapesti kereskedő hegedűművész lányát, Brachfeld Gizellát veszi feleségül, akitől egy leánya és egy fia születik. A Fadrusz János utcában négyszobás módos családi házat építtet magának.

Még a nagy háború kitörése előtt családi tragédia éri: 1914 márciusában életunt felesége egy éppen befejezett háromemeletes bérház erkélyéről veti

a mélybe magát. A szeretett nő emlékére Kolozsvári Szeszák Ferencsel faragtat egy hegedűt tartó nőt ábrázoló fehér márvány síremléket a régi zsidó temetőbe, amely napjainkban is a sírkert dísze. Aztán elkezdődik a világháború, és ezzel indul az emlékirat is.

Feltételezhető, hogy Gyalui Farkas emlékiratai három kötetből állottak. Az első a világháborúig tárgyalta az eseményeket, a második a most megjelent, a harmadik talán az 1920-as és 1930-as évekre vonatkozott. 1952-ben bekövetkezett halála után hagyatéka sajnos szétszóródhatott, és emlékezéseinek csupán ez az egy legépebb kötete került elő eddig. Ezt 1987-ben Miklósi Sikes Csaba építész helyezte el megőrzésre a Református Gyűjtőlevéltárban, Sas Péter pedig onnan emelte ki közlésre.

A több mint 400 nyomtatott oldalnyi szöveg nagyjából évekhez igazodva meséli el a hét esztendő történetét. Jól kivehető, hogy több-kevesebb rendszerességgel készített jegyzetek képezték az emlékirat alapját, de azután beledolgozta a családi és baráti levelezést, az általa írt vagy róla is szóló újságcikkeket, útleírásait, a pályáját érintő hivatalos iratokat, néha még a körrendeleteket, hirdetményeket is. Vannak olyan események, amelyeknél elidőz, másokat csak éppen megemlít. Néha visszatér korábbi dolgokra.

Az emlékirat alapvonulatát a köz-történet és a család története képezi. Vagyis: hogyan tört ki a világháború, s ezt miként élte meg a város népe, és ezeket sokszor napi hírekre, eseményekre bontja le. A családi vonatkozások Gyalui magánéletére, gyászára, társadalmi kapcsolataira vonatkoznak,

s természetesen gyermekei sorsára: leánya francia szakos egyetemi tanulmányaira és az akkoriban még mellőzhetetlen külföldi tanulmányévére, aki – mivel Franciaországba nem mehet a háborús viszonyok miatt – így a francia Svájcban tölti az egy évet; fia pedig orvostanhallgató, de főleg a színház és az akkor újdonságnak számító filmgyártás érdekli, és egész sor film szövegkönyv-írója, rendezője lett.

A másik bemutatott terület az Egyetemi Könyvtár élete, munkakörülményei a háború idején és azt követően. Erdélyi Pál igazgatóval nincs valami jó viszonyban. Ez nem képviseli eléggé a könyvtár és személyzete érdekeit. A legnehezebb időkben szabadságoltatja magát, s balatoni birtokán gazdálkodik. Nem gondoskodik a legjobb erők megtartásáról, méltányos előléptetéséről. A munkatársak bevonulnak katonának, hogy aztán fogságba essenek, vagy éppen hősi halált haljanak. Az eleinte lelkesen támogatott, győztesnek tűnő hadjárat mind több kétséget vet fel. A pénz elértéktelenedik, fellép az élelmiszerhiány. Ráadásul még Kolozsvárt is egyre jobban félnek az ellenséges betöréstől, hol az oroszok, hol pedig a románok részéről. 1916 őszén a könyvtár legértékesebb anyagát 11 dobozba csomagolva menekítik el, s Budapesten egy bank pincéjébe helyezik megőrzésre. Még a családok is igyekeznek értékeiket biztonságba helyezni. Aztán jön a menekültek áradata a határmenti román betöréskor. De a kolozsváriak is igyekeznek menekíteni gyermekeiket, asszonyaikat. A tanügyi épületeket lefoglalja a katonaság. Az egyetem rektori és gazdasági hivatala a könyvtár

épületében húzza meg magát. Kolozsvár ekkor megmenekül az idegen uralomtól.

A könyvtár az egyetem tartozéka, úgyhogy többé-kevésbé az egyetemi életbe is betekintést nyerünk: az ottani ügyintézésbe, és portrét kapunk a rektorokról, a fontosabb professzorokról, amely a pletykáktól sem mentes.

Évente számba veszi a jelentősebb halottakat: megemlékezik azokról, elmondja hozzájuk fűződő emlékeit, és gyakran bírálja őket vagy elismeréssel ír róluk. Rendszerint tudatja haláluk okát, körülményeit is. Ide iktatjuk példaként a Kenessey Béláról szóló sorokat: „[1918.] január 8-án délután hosszas szenvedés után meghalt Kenessey Béla ref[ormátus] püspök 60 éves korában. Nyomban telegrafáltam a Budapesti Hírlapnak és az egész magyar sajtónak, tolmácsolva a családnak azt a kérését, hogy koszorú helyett a református nevelőintézetnek adjanak adományokat. Kenesseyt nagyon gyászolom, apostoli lény volt. Inkább lelkész in spiritibus, mint adminisztrátor. Erdélyi Pál szerint – aki bizalmasa volt – nagyon kimerítette az, hogy sok canonica visitatit tartott. Volt helység Erdélyben, ahol 200 éve nem járt püspök. Ezt a finom, gyöngéd, művelt és jó embert végtelenül bántotta papjainak durva nyersége. Oly szomorú állapotok vannak itt Erdélyben a magyar felekezeteknél, hogy mikor látta ezeket az állapotokat, összeesett. Régóta szenvedett szívbajban, halála előtt pár héttel egy fotográfiát küldtem, melyet az 1915-ben tartott és a városháza előtti fahonvéd leleplezési ünnepségéről

vettem föl, s melyen éppen a püspök alakja van, amint palástosan áldást mond. [A temetésen] József főherceg is képviseltette magát Say alezredessel. Petri Elek budapesti ref[ormátus] püspök is jelen volt, vele személyesen is megismerkedtem. Ő mondott imát, utána Kecskeméthy István teológiai tanár, volt igazgató remek emlékbeszédet tartott. El sem hittem volna róla, oly szép volt. Gyönyörűen változta a püspök életét. [...] Betegsége valóságos költemény volt. A püspök egész életét egy himnusznak mondta. Mikor arról beszélt, hogy szeretett feleségét egy életem át gyászolta, könnyeztem.” (219–220. old.)

Különösen érdekes része az emlékiratnak a hatalomváltást bemutató. Leírja a román bevonulást, az azt követő változásokat, majd az egyetem 1919-es „átvétele”, amelynek alapját a románok iránti hűségeskü megtagadása képezi. Gyalui szerencsésebb helyzetben van, mert nem lévén rendes tanár, eskü nélkül is megmaradhat helyén, s megőrizheti a könyvtár magyar értékeit. Nem áll be interregnum, ami esetleg pusztításhoz vezethetett volna. Sőt a magyar személyzetet is megtarthatja. Csak a trianoni békeszerződés aláírása után teszi le a hűségesküt. Ugyanakkor megállapítja, hogy az eskü körüli hüvelyona sok kárt tett. Hozzájárult a közintézmények gyors elrománosításához, s a magyar tisztviselők, értelmiségiek máról holnapra földönfutókká lettek, többnyire kivándorlásra kényszerültek. Ismételtén rámutat, hogy a magyar lakosság a békekötésig nem hitte, hogy Kolozsvár idegen uralom alá kerülhet: „Mindenki valósággal körülburkolta lelkét egy fallal, melyen reményét ki

nem engedte, s beengedni a legkönyvőbb forrásból jövő híreket sem engedte”. Ezután Gyalui román királyi kinevezést kap műszaki igazgatói státusba. Főigazgatóként Eugen Barbult, korábbi budapesti könyvtár-tisztet helyezik az intézmény élére. Jól együtt tudnak működni. Elismeréssel említi, hogy a román egyetemi tanárok többsége megértően viszonyult a könyvtárhoz, elfogadta annak magyar jellegét, s csak a román könyvállomány számbeli növelését, gazdagítását követelte meg. Gyaluit 1926-ban nyugdíjazták. Mind a román, mind pedig a magyar érában az igazgató számos kitűnőséget vezethetett végig a könyvtár pompás helyiségein, gazdag gyűjteményei között. Legbüszkébb arra volt, hogy 1916-ban a trónörökös feleségét, Zita főhercegasszonyt, 1920-ban pedig Ferdinánd királyt, a királynét és kíséretüket kalauzsolhatta.

Gyalui Farkas nagy színház- és zenarajongó volt. Ő maga is írt színműveket. Nemcsak a kolozsvári előadásokról számol be, hanem a bécsi és budapesti útjai során látottakról is. Megállapítja, hogy a magyar színház ritkán tudott színvonalas operaelőadásokat, hangversenyeket tartani, miközben az újonnan megalakult Román Opera egymás után európai színvonalú bemutatókkal büszkélkedett és nehéz Wagner-operákat vitt színre kitűnő énekesekkel. A magyarázatot is tudja: az állam bőven pénzelte az új intézményt. Ugyanakkor csodálkozik azon, hogy az előadásokon alig lát magyar embereket. Mert a zenének nincs nyelve.

Az emlékirat külön vonulatát képezi, hogy Gyalui Farkas bizonyítani igyekszik a maga magyar identitását.

Bevallja: „Apám engedélyével kálvinista vallásban nevelkedtem. Semmi zsidó bennem nem volt, és csak az tartott vissza attól, hogy áttérjek formailag, hogy ebből hasznom lett volna.” Ugyanis 1900-ban számításba jöhetett volna a könyvtárigazgatói kinevezéskor. 1901-ben be is jelentette kilépését a hitközség elnökének, s ezután felekezeten kívülinek tartotta magát. Hanem amikor a legvészesebb időkben, 1918 novemberében a kolozsvári magyar zsidóság kinyilatkoztatta egyik gyűlésén, hogy nemcsak felekezetnek, hanem nemzetiségnek tartja magát, Gyalui szükségét érezte a kikeresztelkedésnek. November 21-én Nagy Károly püspök – keresztstülő – irodájában egykori osztálytársa, Barabás Samu részesítette a kereszttség szentségében és az első úrvacsorában. Utóbb a Monostor úti egyházközség presbiterének is megválasztották, s ezt címei közt mindig felsorolta. Vágya volt, hogy magyar nemesiséget kapjon a maga és gyermekei számára. Könyvtárosi pályája 25. évfordulóján az egyetem fel is terjesztette erre a kitüntetésre, de végül az udvar elgáncsolta az ügyet. Hűségének egyetlen elismerése 1944-ben érte, amikor a vészterhes időkben mentesítették a zsidó-törvények hatálya alól.

Irodalmi téren Gyalui konzervatív nézeteket vallott. A nyugatosokról többször is elítélően nyilatkozik. A dyt sem becsüli, sőt ennek kolozsvári tartózkodása idején, 1916 januárjában – nagy visszhangot keltve – párbajra hívja ki. A segédek végül nyilatkozat aláírásával megoldják a konfliktust. Oszlopos tagja volt az Erdélyi Irodalmi Társaságnak, tiszteletbeli elnö-

kül választották. A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság, a budapesti Petőfi Társaság szintén tagságra méltatta. A szabadkőművesek Unió páholyában is buzgón tevékenykedett, kiérdemelte a tiszteletbeli örökös elnök címet.

Az emlékiratot tragikus esemény részletezése zárja. Tehetséges fia bele szeret a színház új művésznőjébe, Hort Idybe, s mivel ez kikoszarazza, 1921 májusában morfiummal öngyilkosságot követ el. Az apai gyász nem ismer határt, egy világ omlik össze benne. Már csak utóhang az 1921 nyarán – és nem a szövegben szereplő februárban – a radnaborbereki villában eltöltött pár napos pihenés leírása. Itt ismerkedik meg az ugyanott nyaraló Reményik Sándorral, „a legnagyobb jelenleg élő magyar poétá”-val. Az emlékiratot néhány ott keletkezett Reményik-vers zárja.

A szerző jóformán tagolatlanul adja a nagy terjedelmű szövegfolyamot. Csak a beillesztett sajtóbeli cikkek címét emeli ki. Értelmetlen volt ezeket *Tartalomjegyzék*be iktatni. Valahogy – talán évenként – tagolni kellett volna a szöveget. Hasznos viszont a névmutató. Így vissza lehet keresni a rengeteg említett személyt, s ezáltal Gyalui róluk írt megállapításai, találó megjegyzései majd idézhetőek is lesznek. Sas Péter lapalji jegyzetben a legtöbb személynek közli a születési, illetve halálozási évét, állását, foglalkozását. Az idegen nyelvű idézetek fordítása is jegyzetben olvasható. A *Gyalui Farkas, a krónikás* című előszó minden lényegeset elmond, amit a szerzőről tudni illik, túl azon is, amit magáról megír a könyvben. Az Egye-

temi Könyvtár régi képét és a Szent György-szobrot kombináló ízléses címlapot Murad Betty tervezte, és érthetetlen, hogy ott miért szerepel az

1914–1924-es periódus az emlékirat címében.

Gaal György

Recensio

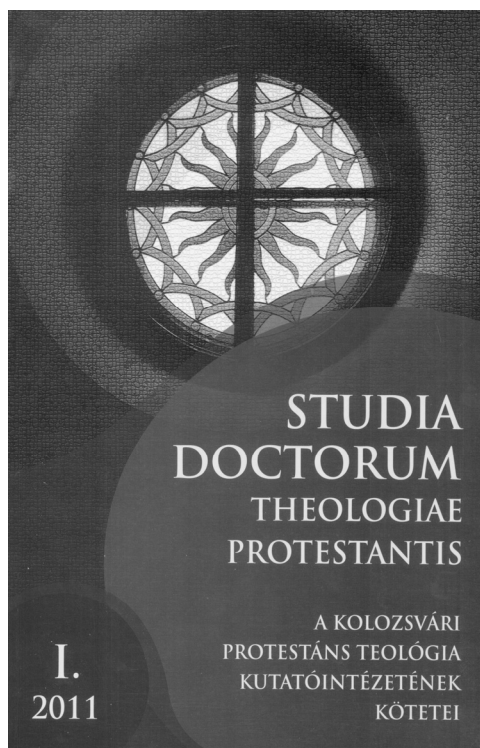
Studia Doctorum Theologiae Protestantis 2011/I.

Emlékkötet a 70 éves Geréb Zsolt tiszteletére.*

Kiadja a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2011,
436 old., ISSN 2069–00991

Nem vitás: Geréb Zsolt az elmúlt évtizedek kimagasló alakja, nemzetközi szintű tudós, akit a kolozsvári akadémia büszkeségének nevezett. Illő tehát, hogy az intézmény kellőképpen megünnepelje 70. születésnapját, s ennek az ünnepnek legszebb dokumentuma az a tanulmánykötet, amelyet egykori tanártársak, volt diákok, jelenlegi tanárok és testvérintézményekben tanító kollégák írnak, s ezzel bemutatják: a hosszú évtizedek munkája nem volt hiábavaló. Az ilyen alkalmak ugyanakkor arra is jók, hogy az intézmény bemutakozzék: hol áll oktatásban és tudományban. A Kolozsvári Protestáns Teológia mindkét feladatot kellő módon ellátja ezzel a reprezentatív kötettel, amely örömet szerezhet az ünnepeltnek, büszkeséget kölcsönözhet a szerzőknek, és bizonyos hasznára válik minden olvasónak.

Ugyanakkor azonban veszélye is van az ilyen köteteknek. Állandó kérdés, hogy mennyire sikerül egységes egészet alkotni. Esetünkben az összekötő kapocs az egyes tanulmányok

között az, hogy minden szerző bizonyosan arra gondolt, hogy mivel tudná kellőképpen köszönteni a jubiláns professzort, a szerkesztő pedig megpróbálta kellőképpen csoportosítani eze-

* Megjelent *Geréb Zsolt ünnepe* címmel a *Confessio* 2013/2-es számának 122–124. oldalain. Ezúton is köszönetet mondunk a folyóirat szerkesztőségének, hogy hozzájárult e könyvismertetés újraközléséhez.